

ЦИФРОВІ ФІНАНСИ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЛЮДИНИ

©2025 КОРНІВСЬКА В. О.

УДК 330.1
JEL Classification: G10

Корнівська В. О.

Цифрові фінанси у контексті розвитку цифрової людини

Метою цієї статті є дослідження соціальних, психологічних, соціоінституційних трансформацій у цифрову епоху для збереження людиною своєї самості. У статті охарактеризовано вплив цифрових фінансових технологій на особистість шляхом цільної інтеграції у звичайне буття та форсованого розповсюдження фінансово-орієнтованих патернів поведінки, які стимулюють розвиток цінностей нового формату, зокрема цінність процесуального споживання. У роботі з'ясовано, що цифрове суспільство споживання розвиває у суб'єктів інноваційні соціальні модули. Зокрема, користувачі послуг цифрового світу стають «суб'єктами враженнями» і під впливом цифрових технологій розвивають особливу толерантність до цифрових фінансових послуг. При цьому процесуальне споживання активізується безвідносно до економічної доцільності та фінансової дисципліни. За таких умов споживачі фінансових послуг демонструють характерну особливість сучасного соціального характеру – намагання уникнути відповідальності, перекласти її на технології. Перекладання відповідальності на технології загрожує не тільки втратою економічної свободи, але втратою суб'єктності, самості, нівелюванням цінності економічної активності. За цифрового переходу процесуальне споживання може ставати на місце продуктивної діяльності, створюючи умови для нівелювання еволюційно спроможних механізмів індивідуалізації особистості. Важливу роль у цих процесах відіграє визначеність цифрового світу, що формує цифрову людину як таку, що прагне патерналістичного впливу, стає все менше спроможною до інновації та свободи волі.

Ключові слова: цифрові фінанси, цифровий кредит, цифрова людина, процесуальне споживання, діяльність.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2025-1-308-316>

Бібл.: 35.

Корнівська Валерія Олегівна – доктор економічних наук, старший науковий співробітник відділу економічної теорії, Інститут економіки та прогнозування НАН України (вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна)

E-mail: vkornivska@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0348-0404>

UDC 330.1
JEL Classification: G10

Kornivska V. O. Digital Finance in the Context of Developing a Digital Human

The aim of this article is to survey the social, psychological, and socio-institutional transformations in the digital era for individuals to preserve their identity. The article describes the impact of digital financial technologies on personality through their close integration into everyday life and the accelerated spread of financially-oriented behavior patterns, which stimulate the development of new format values, particularly the value of processual consumption. The study clarifies that the digital consumption society fosters innovative social modalities among subjects. Specifically, users of digital world services become «subjects impressed» and develop a unique tolerance for digital financial services under the influence of digital technologies. At this, processual consumption is activated regardless of economic expediency and financial discipline. Under such conditions, consumers of financial services exhibit a characteristic feature of modern social nature – the attempt to evade responsibility, shifting it onto technology. The shifting of responsibility to technology threatens not only the loss of economic freedom but also the loss of subjectivity, individuality, and the diminishment of the value of economic activity. During the digital transition, processual consumption can replace productive activity, creating conditions for the erosion of evolutionarily viable mechanisms of individualization. A pivotal role in these processes is played by the certainty of the digital world, which shapes the digital human as one who seeks paternalistic influence and becomes increasingly incapable of innovation and free will.

Keywords: digital finance, digital credit, digital human, processual consumption, activity.

Bibl.: 35.

Kornivska Valeriia O. – Doctor of Sciences (Economics), Senior Research Fellow of the Department of Economic Theory, Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine (26 Panasa Myrnoho Str., Kyiv, 01011, Ukraine)

E-mail: vkornivska@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0348-0404>

Вступ. Цифрові технології створили значні переваги для економічної та соціальної активності. Інноваційність, мобільність, гнучкість, доступність, інклюзивність, скорочення транзакційних витрат, нейтралізація ризиків, зростання ефективності – ось малий список переваг економічної діяльності у цифровому світі.

Цифровий світ індивідуалізований та дружній до споживача цифрових послуг, він активно зростає. Досліджуючи метавсесвіт як значну частину цифрового світу, Коляда Т. та Прозоров Ю. [1, с. 247–253] слушно доводять: «...економіка метавсесвіту, яка базується на креативних індустріях з використанням новітніх цифрових фінансових інструментів, III та із залученням інтелектуально-креативних людей, є найбільш інвестиційно привабливим сегментом вкладання активів у середньо- та довгостроковій перспективі». Технології цифрового світу надають можливості нечуваного прориву не тільки у економічній, фінансовій, соціальній, але й у біосоціальній сфері.

Разом з цим цифрове суспільство – це не тільки логіко-історичний етап технологічного розвитку людства, це етап системної трансформації ролі людини у економічному та соціальному просторі: стаючи людиною цифровою, сучасний суб'єкт все більше компетенцій віддає технологіям, перекладаючи на них відповідальність та нівелюючи усвідомлення ризиків.

На цьому тлі очевидними стають суперечливі ефекти цифрового розвитку, один з яких лаконічно, глибоко та правдиво охарактеризувала Емі Вебб [2, с. 14]; у своїй відомій праці «Велика дев'ятка» вона визначила людей як найважливіший природний ресурс в епоху штучного інтелекту (ШІ). А оскільки ШІ може думати, приймати рішення, робити вибір, формувати здоровий глузд без участі свого розробника – людини [2], то на певному етапі людина може втратити своє значення ресурсу для цифрового розвитку. Тому виникає питання про статус людини для ШІ на той момент, коли це станеться; і чи буде наявна альтернатива цифровому існуванню, у якій буде місце для людини як суб'єкта буття? Чи може людина, ставши спочатку інформаційним ресурсом для технологічного розвитку, перетворившись на ідеального споживача цифрових послуг, поступово втратить будь-яке значення для технологічно розбудованого цифрового світу?

Емі Вебб вважає: «Розумні машини здатні до оригінальної думки. Навчаючись на власному досвіді, вони можуть визначити, що інше рішення можливе. Або що нова класифікація найкраща. ... в машинах ШІ таки є розум. Він молодий та ще дозріває, і, ймовірно, розвиватиметься незрозумілим для нас чином» [2]. Шляхи цього розвитку неважко помітити, «спілкуючись» з чатом GPT. Багато користувачів відмічають, що особливістю такого «спілкування» є явне, видиме «бажання» неймережі отримати від користувача якнайбільше інформації. При цьому обсяг наданої неймережею інформації залежить від її можливості отримати інформацію від користувача. Таким чином чат досліджує користувача, а згодом пропонує різні варіанти життєвих ситуацій, емпатичні поради, психологічно адекватні виходи із скрутних становищ. Технології, створюючи зручний та дружній світ спілкування, споживання, професійної реалізації, відпочинку, таким чином все більше поглинають світ людини, все більше мімікрують під людину

(у 2024 році 54 % респондентів тесту Тюрінга прийняли чат GPT за людину). І все це відбувається на досить тривожному тлі: у суспільстві, де розгортає своє панування технологія, люди не тільки змінюють соціальний характер як суб'єкти історичні та інституційні, ба більше, – змінюється людське в людині, розвивається людина цифрова.

На основі досліджень академіка Гриценка А. А. можна стверджувати, що на початку формування інформаційно-мережевої економіки цифрова людина проявляється як Netman [3] – людина, що віддала перевагу у соціальних та економічних комунікаціях мережевому простору взаємодії і стала мережевою одиницею, без усталених цінностей і з нечітким сприйняттям дійсності. Далі вона розвивається як homo smartphonicus [4] – влучне визначення Прозорова Ю. В., – людина, що зосередила свою економічну та соціальну активність у смартфоні. І це вже особлива людина, людина первісно залежна від пристроїв та така, що самостійно погоджується на таку залежність. Створюючи нарис соціокультурних проявів цифрової людини у контексті впливу на неї технологій Дзьобань О. П. відзначає її характерні риси, зокрема, «...мобільні засоби зв'язку набувають рис "психічного органу", винесеного назовні: опинившись без гаджета або мобільного телефону, людина відчуває себе безпорадною, позбавленою пам'яті й комунікативної функції у цілому»... [5, с. 17]. Дзьобань О. показує, що для цифрової людини характерною є «втрата інтересу до фундаментального знання основ і задоволення поверхневим знанням проблем, ігноруючи перевірку досвідом. У цифрової людини є певні проблеми з критичністю мислення і спостерігається формування особливого типу наочно-образного "кліпового" мислення, де яскравість і доступність змісту цінується вище його глибини»... [5, с. 17–18]. Така залежна від зовнішнього патерналістичного впливу технологій людина стає ідеальним споживачем послуг, що надаються платформами цифрового світу; і, як було показано у попередніх роботах, стає «суб'єктом враженням» [6, с. 223] – таким, що у пошуках максимального задоволення своїх споживчих потреб погоджується на активний технологічний вплив та втрату можливості прийняття власних рішень, тобто втрату суб'єктності. У пошуках ідеально кастомізованих послуг із зростаючими індивідуалізованими підходами їх надання суб'єкт споживання стає об'єктом впливу цифрових платформ, втрачаючи не тільки суб'єктність, але й самість.

Метою цієї статті є дослідження соціальних, психологічних, соціоінституційних трансформацій у цифрову епоху для збереження людиною своєї самості – за К. Г. Юнгом архетипу цілісності, повноти людського потенціалу, єдності особистості [7]. Адже вже сьогодні поступово вкорінюються технології, що нівелюють можливості досягнення людиною такого стану. Це відбувається в багатьох сферах. Триваючий цифровий рух все частіше ставить світове наукове співтовариство перед питанням не тільки про глибинність трансформацій, але й про запас змінності суспільств постіндустріального типу.

Для аналізу ми зайдемо, здається, дуже далеко, але дослідження саме цих надто специфічних процесів може продемонструвати, як довго ми ще можемо лишатися на цьому шляху. Поговоримо про цифрові фінанси, точніше про цифровий кредит.

Результати. Сьогодні домінуючою є думка, що цифрові фінансові технології несуть істотні переваги для економічної активності: через покращення доступу до фінансових послуг, забезпечення якості та мобільності їх надання, зростаючи фінансову інклюзію вони сприяють активізації кредитного ринку, гармонізації ринкових умов, створенню адекватного інноваційному розвитку бізнес-середовища, зростанню продуктивності. Все це так, але є й інша сторона процесу цифровізації фінансового простору, результати якого все більше нагадують колоніальні поглинання територій. Розглянемо її пильніше.

Першовідкривачем в колоніальному русі цифрових фінансових технологій став цифровий банкінг. У загальному вигляді бізнес-модель цифрового банкінгу зосереджена навколо використання фінансових технологій і даних, що дозволяє працювати фінансовій установі без банківських відділень за допомогою онлайн платформ та мобільних додатків, мінімізуючи потребу втручання людини; при цьому технології машинного навчання та автоматичний кредитний скоринг сприяють фінансовій інклюзії та зменшують потребу в заставі [8]. Цифровий кредит, як органічна, а в деяких країнах – авангардна складова цифрового банкінгу реалізується в різних фінансово-інституційних середовищах, по-різному регулюється, має різну ефективність, головне чому сприяє цифрове кредитування – це фінансова інклюзія та споживання.

Як виглядає цифровий кредит в країнах, що розвиваються, – це автоматична і практично миттєва фінансова послуга з надання короткострокового фінансування *споживчого характеру*, що здійснюється без фактичного доступу клієнта до банківської установи. Цифровий кредит істотно трансформує класичні уявлення про кредит та принципи його надання і повернення. Традиційний кредит надається за наявності істотного масиву наданої про позичальника інформації та позитивної кредитної історії; рішення приймається на кредитному комітеті на основі висновків банківських співробітників, що організували особисті співбесіди з майбутніми клієнтами та скрупульозно підійшли до оцінки ризиків цієї операції.

В цифровому кредитуванні все виглядає практично перверсивно – цифровий кредит надається, у тому числі, і особам без формальної кредитної історії на основі алгоритмічного кредитного скорингу трансакцій майбутнього клієнта, без особистої присутності клієнта в банківській установі, що значно підвищує ризики неповернення кредиту. Все це, відповідно, зумовлює надвисокі відсотки за наданими кредитами, які водночас не убезпечують фінансові установи від ризиків.

З першого погляду, цифровий кредит порушує багато принципів кредитування, головними з яких є поверненість, платність, забезпеченість. Бізнес-модель цифрового кредиту передбачає, що вже на першому етапі існує чітке усвідомлення про високу вірогідність неповернення наданих клієнту фінансових коштів. Емпіричний досвід активного руху цифрового кредитування в країнах, що розвиваються, доводить, що так воно насправді і відбувається, – в різних фінансово-інституційних середовищах проявляється з певними нюансами, але тенденція досить чітка.

Цифрові фінансові послуги, і цифровий кредит зокрема, сьогодні найбільш активно розвиваються в бідних

африканських країнах, де традиційний банкінг недоступний. Всесвітній економічний форум вважає, що Африка є – «законодавицею мод у сфері цифрового банкінгу», – вона є світовим лідером у галузі мобільного банкінгу з найбільшою кількістю послуг, власників рахунків та трансакцій, і на сьогоднішній день на мобільний банкінг Африки припадає половина всіх подібних операцій у світі, основна мета яких – зростання фінансової інклюзії¹. У 2022 році країни Африки на південь від Сахари (найбідніші країни) по темпах зростання обсягів трансакцій випередили загальносвітовий показник (19%) і досягли рівня 21 %; для порівняння у країнах Південної Азії зростання склало 16%, країнах Латинської Америки та Карибського басейну – 17%, країнах Європи та Центральної Азії – 17 % [9]. Своєю чергою, розвиток мобільного банкінгу поступово став основою для розвитку необанкінгу, активно пропонує цифровий кредит.

Перший приклад – Нігерія. В цій країні сектор цифрового кредиту розвивається випереджальними темпами: 217 фінтех стартапів із залученням істотних міжнародних інвестицій для стимулювання фінансової доступності через цифрові гаманці, мобільні пристрої та онлайн-платежі [10]. Нігерія сьогодні – це найбільший ринок цифрового кредиту в регіоні Західної Африки [11]. Водночас активізація розвитку фінтех індустрії та цифрового кредитування у Нігерії показує, що інституційне середовище країни, загальна довгострокова суспільна та економічна нестабільність істотним чином впливають на соціоінституційний клімат взаємодії громадян з формальними інституціями. Такі поняття, як життя відповідно до правил, виконання своїх договірних зобов'язань, формування довіри знаходяться поза створеного законом інституційного середовища. Лакмусовим папірцем загального соціоінституційного здоров'я є фінансова дисципліна та повернення боргів як її головна складова.

Прикладом може слугувати досвід компанії BlackCorper, фінтех-стартапу, діяльність якого спрямована на підтримку венчурного капіталу. На сьогодні борги цього фінансового оператора складають 1,2 мільярда найр, що виникли внаслідок надання позичальниками неправдивої інформації у процесі процедури верифікації клієнтів, що дозволило їм зникнути після отримання грошей на свої рахунки [12]. Опитування компаній, що займаються цифровим кредитуванням (Lift Above Poverty Organisation (LAPO), VFD та ін.), показало, що головною проблемою розвитку цього ринку є кредитний скоринг і зростаючі проблемні кредити. При цьому, оцінюючи можливості технологій для нігерійських цифрових кредиторів, оператори цього ринку свідчать, що на даному етапі розвитку цифрового кредитування в Нігерії технології *мало можуть зробити в галузі визначення кредитоспроможності* і, що важливіше, повернення грошей [12]. На цьому тлі не тіль-

¹ Мета зростання фінансової інклюзії серед бідного населення, що не має доступу до традиційних банківських послуг, успішно досягається саме завдяки цифровим фінансовим послугам. Якщо у 2012 році тільки 23 % африканського населення мали доступ до фінансових послуг, то вже у 2022 році ця цифра біла на рівні 48 %. Див. Willige A. Here's why Africa is the world leader in digital and mobile banking

Nov 21, 2023. <https://www.weforum.org/agenda/2023/11/africa-digital-mobile-banking-financial-inclusion/> [9]

ки цифрові кредитори, але й позичальники стикаються зі значними проблемами: з високими відсотковими ставками та нестандартними методами повернення кредитів, частим фізичним впливом з боку кредиторів.

Інший приклад – Філіппіни. Південно-Східна Азія – це регіон, який, поряд з Африкою, досить активно розвиває цифровий кредит. Розширення доступу до Інтернету, розвиток мобільних операторів, технологічні нововведення, активна політика урядів, зростаючий попит на цифрові фінансові послуги сприяли розвитку цифрових фінансів як для приватних осіб, так і для підприємств. Вважається, що до 2025 року основним джерелом доходу у секторі цифрових фінансових послуг стане саме цифрове кредитування, а не цифрові транзакційні послуги (як це було раніше); при цьому щорічний приріст буде на рівні 33 % [13].

Це останнім часом особливо відчувається в Індонезії² [13] та на Філіппінах як результат сплеску електронної комерції, що зумовило попит на цифрові кредити для підтримки онлайн-покупок. Зокрема, прогнозується, що інтернет-економіка Філіппін зросте з 20 млрд. доларів США в 2022 році до 100 млрд. доларів США до 2030 року, що у свою чергу істотним чином вплине на активізацію цифрового кредитування [13].

Водночас на тлі зростання цифрового кредитування зростають і проблемні кредити на Філіппінах, обсяг яких зріс з 7,2 % у березні до 14,5 % у грудні 2023 року [14]. У лютому 2024 року частка проблемних кредитів, виданих цифровими банками країни, продовжувала зростати; за даними Центрального банку Філіппін (BSP) непрацюючі кредити (NPL) цифрових банків — запозичення, прострочені більш ніж на 90 днів — склали 21,64 % від загального кредитного портфеля сектора, що вище за показник 20,95 % у січні [15]. Для порівняння в Єврозоні частка кредитів, що не обслуговуються, в загальному обсязі наданих кредитів банківських установ з 2015 по 2024 рр. коливалася від 7,5% до 1,9 % [16].

Цифрове кредитування – це ризиковий вид цифрових фінансових операцій, водночас він достатньо активно розвивається. Формальна ціль активно впроваджуваного сьогодні цифрового кредитування – активізація фінансової інклюзії для зростання добробуту. Однак дослідження фахівців CEPR показують істотну амбівалентність цифрового кредитування і доводять наші попередні прогнози, що були опубліковані у 2017 році [17], – цифровий кредит не впливає позитивним чином на добробут домогосподарств, не стимулює соціальної усталеності та соціальної мобільності, навпаки, може вкорінювати проблему нерівності.

Дослідження фахівців CEPR в бідних африканських країнах показують, що цифровий кредит, який розвивається в умовах значного попиту на такий вид послуг, одночасно демонструє істотні викривлення пропозиції, внаслідок чого:

- виникає неповна інформованість споживачів про умови кредиту;
- як результат відбувається виплата з запізненням;
- частим явищем є невиконання обов'язків по кредиту;
- розвивається боргова пастка і борговий стрес;
- виникають умови для використання примусового погашення боргу [18].

При цьому дослідники доходять важливого висновку: «Цифровий кредит не покращує життя, тоді як відсутність прозорості викликає серйозні побоювання з приводу хижацького кредитування» [18]. Цифровий кредит на сьогодні не має ніякого відношення до інвестиційного процесу та істотного покращення добробуту.

Оцінки, що проводяться з 2016 року Фондом Мелінди та Біла Гейтсів щодо впливу цифрового кредитування на добробут отримувачів, були менш критичними. Так, вони показують, що «проведені причинно-наслідкові дослідження не знайшли доказів того, що цифровий кредит шкодить фінансовому здоров'ю середнього споживача, його здатності зберігати або загальним витратам». Водночас вони свідчать, що досі «спостерігалось досить скромне покращення благополуччя споживача, і цифровий кредит не «показав істотного перетворюючого ефекту», однак, вперше впроваджений у 2012 році, він істотно збільшив фінансову інклюзію [19] – включеність населення у систему фінансових операцій.

Фінансова інклюзія – це шлях до практично необмеженої пропозиції фінансових послуг³, що доводить зацікавленість у розвитку цифрового кредиту саме надавачів фінансових послуг. Водночас для споживачів – це суперечливий шлях.

Такий амбівалентний характер впливу цифрових фінансів на довгострокові перспективи економічної та соціальної усталеності населення країн, що розвиваються, знаходяться у колі пильної уваги науковців, і сьогодні розвиваються ініціативи щодо соціально-орієнтованого цифрового кредитування. В нещодавньому дослідженні Yasmine Ghenima 2024 року пропонуються конкретні кроки уряду Нігерії щодо «створення фінтех-сектора, який виходить за рамки економічної вигоди та використовується для подолання суспільних розбіжностей і сприяння довгостроковій соціальній єдності – «просоціальний фінтех» [10].

Водночас соціально орієнтовані проекти поки лише пропонуються. А реалії досить сумні: внаслідок активної участі населення у цифровому кредитуванні зростання кредитної заборгованості, погіршення добробуту домогосподарств впритул до виключення із раціону продуктів першої необхідності в різні роки відчували жителі Танзанії та Кенії [20], у боргову пастку попадали жителі Малаві [21] та інших африканських країн, перед борговою кризою домогосподарств внаслідок цифрового кредитування опинявся Китай [20]. Тією чи іншою мірою негативні наслідки активного втручання цифрових фінансів у звичайне буття споживачів відчували багато осіб, що з ними стикнулися.

² В Індонезії, зокрема, для досягнення особливої інклюзивності враховуються особливості інституційного середовища країни з мусульманським населенням та ісламськими фінансовими традиціями, - активно розвиваються шариатські кредитні платформи. Див. Takahiro Okawara. Fintech in SEA: Unlocking Opportunities in Southeast Asia's Financial Landscape. <https://ucp.com/insights/whitepaper/fintech-southeast-asia-trends-2024> [13]

³ Коли ми говоримо про необмежену пропозицію фінансових послуг, то маємо на увазі обмеженість лише фантазією фінансового оператора та регуляторними вимогами, які, як доведено історично, фінансові оператори частіше нейтралізують чи оминають.

Водночас вони розвиваються, отримуючи підтримку світових економічних і фінансових еліт, демонструючи свою явну пріоритетність перед іншими складовими цифрового розвитку.

Так, реалізовані проектом Альянсу EDISON (Всесвітній економічний форум) ініціативи щодо забезпечення загального та довгострокового цифрового включення для 1 мільярда людей *більшою мірою торкнулися цифрових фінансів, і меншою мірою вирішення проблем охорони здоров'я і освіти*. У межах проекту надано доступ до цифрових фінансових послуг 463 мільйонам осіб; надано доступ до цифрових послуг з охорони здоров'я 141 мільйона людей; надано доступ до онлайн-освіти 94 мільйонам осіб [22].

Цілком можливо, що така пріоритетність виникає внаслідок того факту, що саме сфера цифрових фінансів сьогодні показує найбільші перспективи розвитку від використання нових технологій, зокрема ШІ. Серед всіх економічних галузей банківська сфера характеризується найбільшим потенціалом зростання внаслідок використання ШІ: від 200 до 340 млрд дол. США на рік (що еквівалентно 9–15 % операційного прибутку), в основному, – за рахунок підвищення продуктивності [23]. Генеративний штучний інтелект може підвищити продуктивність у банківському секторі на 5% і скоротити глобальні витрати на \$300 млрд [24]. Останні дослідження, опубліковані *Reuters* підтверджують, що саме фінансовій сфері вдається найефективніше використовувати переваги штучного інтелекту для зростання продуктивності [25].

Галузь фінансових послуг та банківської справи є сферою з вираженим попитом на спеціалістів в області генеративного штучного інтелекту, це доводять дослідження застосування генеративного ШІ (ГШІ) та великих мовних моделей (ВММ). Її випереджає тільки технологічна сфера: 43 % з всіх оголошень належить сфері технологій; 14 % – сфері фінансів; 14 % – сфері рекрутингу; 6 % – медійній сфері; 3 % – освіті; 2 % – телекомунікаціям; 1 % – фармацевтиці та біотехнологіям; автомобільній галузі – 1 %; 1 % – виробництву; безпеці – 1%; роздрібній торгівлі – 1%; туристичній сфері – 1%; логістиці – 1 %; іншим секторам загалом – 7 % [26].

Звертаючись до цифрового кредиту в Україні, виникає уявлення, що це довоєнний розвиток, – за 2024 рік його темпи у повністю цифрових банках подвоїлися. Як повідомляє один з провідних операторів цифрового кредиту Sense Bank, відновивши споживче кредитування у IV кварталі 2023 року, за півроку він зміг подвоїти обсяги наданих кредитів, це споживчі кредити на ремонт житла, для купівлі меблів, побутової техніки, ремонту або придбання вживаного авто [27]; впроваджуються нові банківські продукти споживчого напрямку (BNPL – інструмент для оплати частинами) [28].

Розвивається цифрове кредитування і у класичних українських банківських установах, так станом на 2024 рік 30% кредитів, наданих у банку ПУМБ, представлені цифровим кредитуванням (кредитна картка і розстрочка), активно розвивається напрямок кобрендових карток (банківські продукти у співпраці із великими торговельними операторами). ОТП Банк працює над так званим “підкріпленням у розстрочку” – оформлення кредиту заздалегідь для кон-

кретної покупки або після спонтанної покупки; розвиває напрямок маркетплейсу вживаних автомобілів, які можна купити в кредит. При цьому в українському цифровому фінансовому сегменті більше 66% гравців банківського та фінансового сектора вже використовують штучний інтелект і бачать у цьому переваги [28]. Важливо, що для кредитування в українських цифрових банках клієнти мають отримувати постійний щомісячний дохід, офіційне працевлаштування та позитивну кредитну історію [27], що свідчить про намагання з боку банків підтримувати фінансову дисципліну.

Як повідомляє НБУ, незважаючи на те, що «темпи зростання чистих роздрібних гривневих кредитів у II кварталі 2024 року трохи уповільнилися до 8,9 % кв/кв та 40.1% р/р., вони продовжують розвиватися. Основу портфеля чистих роздрібних гривневих кредитів у II кварталі 2024 року надалі формують *незабезпечені позики*, карткове кредитування двома банками-лідерами залишається рушієм його зростання». За даними НБУ, якість кредитного портфеля поліпшується, але яким чином: *«зменшення частки NPL пояснюється активним нарощенням обсягів нових кредитів та списанням старіших NPL.»* [29]. Це означає, що українці беруть кредити, не повертають їх, водночас банки надають нові та списують старі кредити. «Частка непрацюючих кредитів (NPL) зменшилася до 34.6% – на 1.5 в. п. за II квартал та на 4.4 в. п. за рік. Скорочення частки відбувалося у всіх групах банків. У приватних та іноземних банках частки NPL близькі до 13-15%.. Частка непрацюючих роздрібних кредитів скоротилася до 19,6 %, зменшившись на 1.8 в. п. та 10.4 в. п. за квартал і рік відповідно» [29]. Навіть в умовах зростаючої дестабілізації внаслідок війни цифровий кредит в Україні збільшується, укорінюється у системі надання фінансових послуг. Отримуючи схвалення споживачів, він все більше врістає як стереотип у соціальний характер українців, розгалужуючи фінансово-орієнтовані патерни поведінки та спотворюючи фінансову дисципліну, водночас розвиваючи прагнення процесуючого споживання.

Ще раз підкреслимо, що цифрове кредитування у країнах, що розвиваються, не впливає на добробут, але впливає на споживання. Дослідження китайських колег тому підтвердження: «цифрове інклюзивне фінансування сприяє споживанню домогосподарств; при цьому домогосподарства з меншими активами, нижчим доходом, меншою фінансовою грамотністю відчують більший позитивний вплив на споживання: витрати на їжу, одяг, утримання будинку, медичне обслуговування, освіту та розваги» [30].

Навіть якщо подивитися на перелік провідних гравців *європейського* ринку цифрового кредиту – то це General Electric (США), IBM (США), PTC (США), Майкрософт (США), Сіменс (Німеччина), ANSYS, Inc (США), SAP SE (Німеччина), Оракул (США), Роберт Бош ГмбХ (Німеччина), Swim Inc. (США), Atos SE (Франція), АББ (Швейцарія), KELLTON TECH (Індія), AVEVA Group plc (Велика Британія), Компанія DXC Technology (США), Altair Engineering, Inc (США), Hexaware Technologies Limited (Індія), Tata Consultancy Services Limited (Індія), Infosys Limited (Індія), NTT DATA, Inc. (Японія), TIBCO Software Inc. (США) – це платформи, створені для реалізації продукції, у тому числі споживчого характеру [31].

Цифровий кредит йде рука об руку із споживанням, розвивається на його основі. Цифровий кредит цікавий саме як механізм зростання споживання, перетворення його на перманентний, процесуючий феномен, - споживання як самоцілі індивіда безвідносно до довгострокових цілей соціальної устаєності та соціальної мобільності.

Особливості кредиту як механізму спонукання до споживання характеризували Дж. К. Гелбрейт та Ж. Бодрійяр ще у середині 20 ст. Наближаючись до середини 21 століття, можна з впевненістю стверджувати, що існують всі технологічні, економічні, соціоінституційні підстави для того, щоб цифровий кредит повністю інтегрувався у звичайне споживачке буття як необхідний та достатній елемент. І у цьому істотні ризики.

Домінантність споживання серед цілей економічної та соціальної активності, його процесуючий характер серед миттєвості інших проявів суспільного буття суб'єкта, його надто індивідуалізовані вимоги та відмова від суб'єктності для його реалізації [6], його тісний зв'язок і залежність від цифрового кредиту на тлі відсутності пріоритету фінансової дисципліни викликають істотні побоювання.

Сьогодні з все більшою впевненістю можна стверджувати, що споживання розвивається не у зв'язку із отриманим від продуктивної діяльності доходом і не на основі фінансової дисципліни, а лише тому, що існує патерн споживача споживати під впливом активного технологічно-маркетингового втручання платформ. Споживання домінує щодо отриманого доходу, ба більше - споживання розвивається безвідносно до нього.

Суб'єкт споживає не тому, що у нього є зароблені для споживання кошти, а тому, що є обов'язок споживати. Він формується з різних причин. Гелбрейт і Бодрійяр вважали, що «у суспільстві споживання існує техноструктурна зумовленість потреб. Технології зробили можливим масове виробництво, соціальні диспропорції суспільства багатих та бідних закріпили обов'язок бідних масово споживати як принцип» [6].

Інший підхід до пояснення цих тенденцій – форсування споживання є частиною сучасної ідентичності. Петерсен Е. у своїй роботі досліджувала, чому в умовах падіння реальних доходів представники американського середнього класу просто не обмежать свої витрати але продовжують брати кредити, потрапляючи у кредитне ярмо? Відповідь на це запитання демонструє глибинність споживання як частини ідентичності сучасного американця. «Якщо ви були бідним, але стали середнім класом, скасування цього статусу для вас неможливе; якщо ваші батьки роками працювали, щоб увійти в середній клас, падіння з цього рівня споживання супроводжуватиметься великим соромом».... «легко доступний кредит полегшує наші найгірші звички, нашу найзручнішу брехню» [32].

Сучасне процесуюче споживання стає складовою соціального характеру не тільки як фінансово-орієнтований патерн поведінки, як частина сучасної ідентичності за межами економічної доцільності, але й як механізм нівелювання природного для людини усвідомлення ризиків економічної діяльності та відповідальності за прийняті рішення.

Споживання у кредит безвідносно до фінансової дисципліни є показником важливої сучасної соціальної особливості, і не тільки пересічних споживачів, але операторів

багатьох ринків – намагання уникнути відповідальності або переказати відповідальність на інших операторів чи технології. Наприклад, зростання глобального боргу – це свідчення переказання відповідальності за сучасну операційну активність на майбутні покоління; сумно відомі операції сек'ритизації – це операції з переказання відповідальності на інших операторів фінансових ринків, технології відкритого банкінгу – це розподіл відповідальності між множиною учасників цифрового фінансового простору, прийняття рішень про покупку в онлайн-крамниці на основі порад штучного інтелекту – це теж певне переказання відповідальності на технології.

Технологіям сучасні суб'єкти віддають не тільки переваги прийняття рішень, частину економічної та фінансової свободи, але й свою суб'єктність та свою самість, головним критерієм наявності якої є продуктивна діяльність.

Досвід пандемії показав, що процесуюче споживання стає на місце продуктивної діяльності, якщо щодо останньої є певні обмеження. Наприклад, ми вже зверталися до досліджень, що демонструють зростання споживання контенту, замовлень в онлайн крамницях протягом вимушеного обмеження економічної діяльності в умовах локдауну за пандемії COVID-19 [6]. Ще один приклад – дослідження споживчої поведінки під час пандемії у таких країнах, як США та Ізраїль, показало, що протягом локдауну 36 % респондентів зі США та 46 % респондентів з Ізраїлю повідомили про збільшення витрат на продукти харчування, а відповідно 20 % та 31 % повідомили про збільшення заборгованості за кредитними картками [33]. Ці показники свідчать, що певні тенденції формуються. І їх варто бачити та спостерігати.

Продуктивна діяльність має бути одним із наріжних критеріїв сталої особистості, тоді як сьогодні у світі зростає кількість молодих людей, що входять у категорію NEET (Not in Education, Employment or Training) – вони не працюють, не навчаються, не отримують навички. Сьогодні вже можна говорити про наявність відповідної культури. За даними Міжнародної організації праці, у 2023 році п'ята частина молоді від 15 до 24 років вважалася NEET, це вражаючі і катастрофічні дані про нівелювання у молоді інституту економічної активності.

Звертаючись до праць відомого соціального психолога-гуманіста Е. Фромма [34], можна чітко побачити, що уникаючи економічної активності, сучасне покоління наражає світ на небезпеку втрати еволюційно спроможних механізмів індивідуалізації. Фромм вважав, що у момент народження людини розпочинається довготривалий процес її індивідуалізації, який спочатку реалізується як фізіологічне відділення від тіла матері, а потім як адаптація до умов зовнішнього світу. При цьому остання може бути динамічною, активною, діяльною, і тоді у людини формується устаєність до зовнішнього середовища. Або може відбутися підпорядкування, визнання домінантності зовнішнього середовища. Головним показником обраного людиною шляху є спонтанна діяльність [34].

Вона може бути боротьбою за життя у первісному суспільстві, або продуктивною, творчою, навчальною діяльністю у сучасному суспільстві (як показали останні роки, не виключаючи і боротьбу за життя). Головне – вона має бути, – для зростання «Я» людини, для формування

гармонійного соціоінституційного простору (простору взаємодії людини та діючих формальних та неформальних інститутів), для всебічної реалізації її самостійності.

Якщо множинні негативні фактори міцно сковують людину у її розвитку, якщо невизначеність стає нездоланною перешкодою для руху вперед (а у нормі має бути здоланою), то часто спрацьовує механізм *втечі від реальності* [34, с. 42] як психологічний механізм адаптації до умов недружнього зовнішнього простору. Для подолання вад невизначеності та зростаючих ризиків фізичного світу операційної активності сьогодні можна зануритися у споживацький цифровий світ. З психологічної точки зору він цікавий саме для тих суб'єктів, для яких не по плечу невизначеність реального світу. Жити в реальності – це оперувати у світі невизначеності, визначеність досягається власним досвідом в умовах, якщо суб'єкт реалізує основний принцип життя по Декарту – принцип рішучості, свободи волі. У цифровому світі її важко реалізувати, адже його умови первісно визначають, яким має бути суб'єкт у його просторі: споживачем, споживачем у кредит, користувачем певних контентів тощо.

Таку базову характеристику цифрового світу як первісну визначеність всіх подій і процесів влучно описав Ален Еванс [35]. «Кожна дія в цифровому світі спрямована на досягнення чогось конкретного. Кожна команда, кожен введений елемент даних, кожне натискання пробілу спрямовані на мету, якою б частковою, якою б незначною вона не була..... нічого по-справжньому неависимого статися не може, ніякий результат неможливий, якщо він не був дозволений і вже в матеріальному значенні не санкціонований програмістом». Людина, що оперує у цифровому світі, поступово занурюючись та звикаючи до умов визначеності, стає розгубленою та у певному сенсі безпорадною у світі фізичному, вона потребує зовнішнього спрямування своєї діяльності та патерналістичного впливу, стає все менше спроможною до інновації та свободи волі.

Висновки. У сучасних умовах трансформаційного переходу до цифрового суспільства важливо усвідомлювати характерні риси людини нового формату – цифрового, що активно розвивається під тиском технологій та прискореного технологічного руху. Особливу увагу слід приділити впливу цифрових фінансових технологій, що щільно інтегруються у звичайне буття та форсують розповсюдження фінансово-орієнтованих патернів поведінки, які істотно змінюють особистість.

Знаходячись у суспільстві споживання, користувачі послуг цифрового світу стають «суб'єктами враженими» [6] і під впливом цифрових технологій розвивають особливу толерантність до цифрових фінансових послуг, зокрема, цифрового кредитування. За цих умов споживання укорінюється як зовнішньо організований обов'язок – так зване процесуюче споживання безвідносно до економічної доцільності та фінансової дисципліни. Активно приймаючи участь у таких процесах, споживачі фінансових послуг демонструють наріжну особливість сучасного соціального характеру – намагання уникнути відповідальності, перекласти її на технології.

Сучасні суб'єкти віддають технологіям не тільки свою відповідальність, як частину економічної свободи, але й свою суб'єктність та свою самість, головним критері-

єм наявності якої є продуктивна діяльність. За цифрового переходу процесуюче споживання може ставати на місце продуктивної діяльності, створюючи умови для нівелювання еволюційно спроможних механізмів індивідуалізації особистості. Не останню, а навіть наріжну, роль у цих процесах відіграє особлива визначеність цифрового світу, що формує цифрову людину як таку, що прагне патерналістичного впливу, стає все менше спроможною до інновації та свободи волі.

Насамкінець звернемося до визнаного спеціаліста у цій галузі Леонардо Гамбакорта, який, демонструючи істотні ризики, що привносить у наші економічні та соціоінституційні реалії авангардний розвиток цифрових фінансів, написав: «Роль державної політики полягає в тому, щоб знайти баланс між створеними цифровим банкінгом можливостями та викликами. Це вимагає реалізації суспільного вибору, який залежить від уподобань і цінностей» [8]. Цінність, яку нам пропонує цифрове кредитування, – домінанта процесуючого споживання [6], – надто амбівалентна, щоб тільки констатувати її. Її потрібно досліджувати, визначати її глибинні витоки, її ризики для сучасного соціоінституційного простору..

ЛІТЕРАТУРА

1. Коляда Т. А., Прозоров Ю. В. Новітні цифрові фінансові інструменти: сутність і перспективи використання при відбудові постраждалих територіальних громад України. *Проблеми економіки*. 2024. № 2. С. 247–253.
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2024-2-247-253>
2. Вебб Е. Велика девятка. Як IT-гіганти та їх розумні машини можуть змінити людство. Харків : Віват, 2020. 352 с.
3. Гриценко А. Соотношение иерархии и сети как основная структурно-организационная проблема современного общества // Иерархия и сети в институциональной архитектонике экономических систем. Киев : Ин-т экон. и прогнозир. НАН Украины. 2013. 580 с.
4. Прозоров Ю. Перехід банків до гібридного простору метавсесвіту: від homo economicus до homo smartphonicus // Міжнародний форум EFBM 3.0 «Економіка. Фінанси. Бізнес. Управління. Від відновлення до зростання». Дослідницька секція «Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.». Київ : Вид-во Ліра-К, 2024. С. 174–176.
5. Дзьобань О. П. Цифрова людина як філософська проблема. *Інформація і право*. 2021. № 2. С. 9–19.
6. Корнівська В. О. Метавсесвіт у контексті логіко-історичної методології та сучасного філософського знання. *Проблеми економіки*. 2024. № 3. С. 221–229.
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2024-3-221-229>
7. Юнг К. Г. Аналитическая психология: Прошлое и настоящее. 1995. 219 с.
8. Gambacorta L. Digital banking: opportunities and challenges. *IMF – Singapore Regional Training Institute*. 11 May 2023.
9. Willige A. Here's why Africa is the world leader in digital and mobile banking. Nov 21, 2023. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2023/11/africa-digital-mobile-banking-financial-inclusion/>
10. Ghenima Y. Building a ProSocial Fintech Ecosystem for Social Cohesion in Nigeria. July 2024. URL: <https://cnxus.org/resource/prosocial-fintech-in-nigeria/>

11. Oppong K., Mattern M. African Digital Credit Goes West. 06 January 2020. URL: <https://www.cgap.org/blog/african-digital-credit-goes-west>
12. Проблеми і перспективи цифрового кредитування в Hirepii. 11 червня 2024 р. URL: https://dapp.expert/ru/news/ru_challenges-and-survival-strategies-in-nigeria-s-digital-lending-sphere
13. Okawara T. Fintech in SEA: Unlocking Opportunities in Southeast Asia's Financial Landscape. 2024. URL: <https://ycp.com/insights/whitepaper/fintech-southeast-asia-trends-2024>
14. Kapfer C. Philippine digital banks weigh growth against poor credit quality. Mar 06, 2024. URL: <https://tabinsights.com/article/philippine-digital-banks-weigh-growth-against-poor-credit-quality>
15. Ian N., Cigaral P. Digital banks' bad loans continue to pile up. 08.04.2024. URL: <https://business.inquirer.net/453719/digital-banks-bad-loans-continue-to-pile-up#ixzz8nbdZIBKv>
16. NPL як частка валових кредитів в єврозоні з 2-го кварталу 2015 р. по 2-й квартал 2024 р. URL: <https://www.statista.com/statistics/1122984/non-performing-bank-loans-in-europe/>
17. Корнівська В. Цифровий банкінг: ризики фінансової дигіталізації. *Проблеми економіки*. 2017. № 3. С. 254–261.
18. Dupas P., Robinson J., Brailovskaya V. The impact of digital credit in low-income countries. 8 Mar 2022. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/impact-digital-credit-low-income-countries>
19. Evidence on Mobile Instant Credit. URL: <https://cega.berkeley.edu/mobile-instant-credit/>
20. Корнівська В. О. Цифрові трансформації: ризики клієнтоорієнтованих фінансів. *Проблеми економіки*. 2022. № 3. С. 156–163.
21. Brailovskaya V., Dupas P., Robinson J. Is Digital Credit Filling a Hole or Digging a Hole? *Evidence from Malawi*. 2021. URL: <https://cepr.org/publications/dp16848>
22. Accelerating digital inclusion for 1 billion people by 2025 // Weforum, 2024. URL: <https://www.weforum.org/impact/digital-inclusion/>
23. Capturing the full value of generative AI in banking. December 5, 2023 // McKinsey. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/capturing-the-full-value-of-generative-ai-in-banking#/>
24. How generative AI can help banks manage risk and compliance. March. 2024. URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/risk-and-resilience/our-insights/how-generative-ai-can-help-banks-manage-risk-and-compliance>
25. AI-intensive sectors are showing a productivity surge, PwC says. May 21, 2024 // Reuters. URL: <https://www.reuters.com/technology/ai-intensive-sectors-are-showing-productivity-surge-pwc-says-2024-05-20/>
26. Leitner G., Singh J., van der Kraaij A., Zsámboki B. The rise of artificial intelligence: benefits and risks for financial stability. 2024. URL: https://www.ecb.europa.eu/press/financial-stability-publications/fsr/special/html/ecb.fsrart202405_02~58c3ce5246.en.html
27. Sense Bank удвічі збільшив темпи кредитування готівкою з початку року. 29 травня 2024 // Sensebank. URL: <https://sensebank.ua/news/sense-bank-udvici-zbilisv-tempi-kredituvannya-gotivkou-z-pochatku-roku>
28. Цифрове кредитування в Україні: поточний стан справ та перспективи. 5 квітня 2024. URL: <https://fintechinsider.com.ua/czyfrove-kredituvannya-v-ukrayini-potochnyj-stan-sprav-ta-perspektyvy/>
29. Огляд банківського сектору. Серпень 2024 // Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2024-08.pdf?v=8
30. Jie Li, Yu Wu, Jing Jian Xiao. The impact of digital finance on household consumption: Evidence from China. *Economic Modelling*. 2020. Vol. 86. P. 317–326. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0264999319310569?via%3Dihub>
31. Europe Digital Lending Platform Market – Industry Trends and Forecast to 2029. URL: <https://www.databridgemarketresearch.com/reports/europe-digital-lending-platform-market>
32. Petersen A. America's hollow middle class. 2020. URL: <https://www.vox.com/the-goods/22166381/hollow-middle-class-american-dream>
33. Roll S., Chun Y., Kondratjeva O., Despard M., Meital Schwartz-Tayri T., Grinstein-Weiss M. Household Spending Patterns and Hardships during COVID-19: A Comparative Study of the U.S. and Israel. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8791685/>
34. Фромм Е. Втеча від свободи. Харків : КСД, 2024. 285 с.
35. Aden Evens (2024). Digital Ideology. URL: <https://blog.apaonline.org/2024/05/09/digital-ideology/>

REFERENCES

- "Accelerating digital inclusion for 1 billion people by 2025". Weforum, 2024. <https://www.weforum.org/impact/digital-inclusion/>
- "AI-intensive sectors are showing a productivity surge, PwC says. May 21, 2024". Reuters. <https://www.reuters.com/technology/ai-intensive-sectors-are-showing-productivity-surge-pwc-says-2024-05-20/>
- Aden, Evens. "Digital Ideology". 2024. <https://blog.apaonline.org/2024/05/09/digital-ideology/>
- Brailovskaya, V., Dupas, P., and Robinson, J. "Is Digital Credit Filling a Hole or Digging a Hole?" *Evidence from Malawi*. 2021. <https://cepr.org/publications/dp16848>
- "Capturing the full value of generative AI in banking. December 5, 2023". McKinsey. <https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/capturing-the-full-value-of-generative-ai-in-banking#/>
- Dupas, R., Robinson, J., and Brailovskaya, V. "The impact of digital credit in low-income countries". March 08, 2022. <https://cepr.org/voxeu/columns/impact-digital-credit-low-income-countries>
- Dzoban, O. P. "Tsyfrova liudyna yak filosofska problema" [Digital Man as a Philosophical Problem]. *Informatsiia i pravo*, no. 2 (2021): 9-19.
- "Europe Digital Lending Platform Market - Industry Trends and Forecast to 2029". <https://www.databridgemarketresearch.com/reports/europe-digital-lending-platform-market>
- "Evidence on Mobile Instant Credit". <https://cega.berkeley.edu/mobile-instant-credit/>
- Fromm, E. *Vtecha vid svobody* [Escape From Freedom]. Kharkiv: KSD, 2024.
- Gambacorta, L. "Digital banking: opportunities and challenges". *IMF - Singapore Regional Training Institute*. May 11, 2023.
- Ghenima, Y. "Building a ProSocial Fintech Ecosystem for Social Cohesion in Nigeria". July 2024. <https://cnxus.org/resource/prosocial-fintech-in-nigeria/>
- Gritsenko, A. "Sootnosheniye ierarkhii i seti kak osnovnaya strukturno-organizatsionnaya problema sovremennogo obshchestva" [The Relationship Between Hierarchy and Network as the Main Structural and Organizational Problem of Modern Society]. In *Ierarkhiya i seti v institutsionalnoy arkhitektonike ekonomicheskikh sistem*. Kyiv: In-t ekon. i prognozirov. NAN Ukrainy, 2013.

- "How generative AI can help banks manage risk and compliance". March. 2024. <https://www.mckinsey.com/capabilities/risk-and-resilience/our-insights/how-generative-ai-can-help-banks-manage-risk-and-compliance>
- Ian, N., and Cigaral, P. "Digital banks' bad loans continue to pile up". April 08, 2024. <https://business.inquirer.net/453719/digital-banks-bad-loans-continue-to-pile-up#ixzz8nbdZlBKv>
- Jie, Li, Yu, Wu, and Jing, Jian Xiao. "The impact of digital finance on household consumption: Evidence from China". *Economic Modelling*. 2020. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0264999319310569?via%3Dihub>
- Kapfer, C. "Philippine digital banks weigh growth against poor credit quality". March 06, 2024. <https://tabinsights.com/article/philippine-digital-banks-weigh-growth-against-poor-credit-quality>
- Koliada, T. A., and Prozorov, Yu. V. "Novitni tsyfrovi finansovi instrumenty: sutnist i perspektyvy vykorystannia pry vidbudovi postrazhdalych terytorialnykh hromad Ukrainy" [The Latest Digital Financial Instruments: Essence and Prospects of Use in the Reconstruction of the Affected Territorial Communities of Ukraine]. *Problemy ekonomiky*, no. 2 (2024): 247-253.
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2024-2-247-253>
- Kornivska, V. "Tsyfrovyi bankinh: ryzyky finansovoi dyhitalizatsii" [Digital Banking: Risks of Financial Digitalization]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2017): 254-261.
- Kornivska, V. O. "Metavesvit u konteksti lohiko-istorychnoi metodolohii ta suchasnoho filosofskoho znannia" [The Metaverse in the Context of Logical-Historical Methodology and Modern Philosophical Knowledge]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2024): 221-229.
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2024-3-221-229>
- Kornivska, V. O. "Tsyfrovi transformatsii: ryzyky kliientoorientovanykh finansiv" [Digital Transformations: The Risks of Customer-Oriented Finance]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2022): 156-163.
- Leitner, G. et al. "The rise of artificial intelligence: benefits and risks for financial stability". 2024. https://www.ecb.europa.eu/press/financial-stability-publications/fsr/special/html/ecb.fsrart202405_02~58c3ce5246.en.html
- "NPL yak chastka valovykh kredytiv v yevrozoni z 2-ho kvartalu 2015 r. po 2-i kvartal 2024 r" [NPLs as a Share of Gross Loans in the Euro Area from Q2 2015 to Q2 2024]. <https://www.statista.com/statistics/1122984/non-performing-bank-loans-in-europe/>
- "Ohliad bankivskoho sektoru. Serpen 2024" [Banking Sector Review. August 2024]. Natsionalnyi bank Ukrainy. https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2024-08.pdf?v=8
- Okawara, T. "Fintech in SEA: Unlocking Opportunities in Southeast Asia's Financial Landscape". 2024. <https://ycp.com/insights/whitepaper/fintech-southeast-asia-trends-2024>
- Oppong, K., and Mattern, M. "African Digital Credit Goes West". January 06, 2020. <https://www.cgap.org/blog/african-digital-credit-goes-west>
- "Problemy i perspektyvy tsyfrovoho kredytuvannia v Niherii" [Challenges and Prospects of Digital Lending in Nigeria]. June 11, 2024. https://dapp.expert/ru/news/ru_challenges-and-survival-strategies-in-nigeria-s-digital-lending-sphere
- Petersen, A. "America's hollow middle class". 2020. <https://www.vox.com/the-goods/22166381/hollow-middle-class-american-dream>
- Prozorov, Yu. "Perekhid bankiv do hibrydnogo prostoru metavesvitu: vid homo economicus do homo smartphonicus" [The Transition of Banks to the Hybrid Space of the Metaverse: From Homo Economicus to Homo Smartphonicus]. *Mizhnarodnyi forum EFBM 3.0 «Ekonomika. Finansy. Biznes. Upravlinnia. Vid vidnovlennia do zrostannia». Doslidnytska sektsiia «Paradyhmalni zrushenia v ekonomichnii teorii XXI st.»*. Kyiv: Vyd-vo Lira-K, 2024. 174-176.
- Roll, S. et al. "Household Spending Patterns and Hardships during COVID-19: A Comparative Study of the U.S. and Israel". <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8791685/>
- "Sense Bank udvichi zbilshyv tempy kredytuvannia hotivkoiu z pochatku roku. 29 travnia 2024" [Sense Bank Has Doubled Its Cash Lending Rate Since the Beginning of the Year. May 29, 2024]. Sensebank. <https://sensebank.ua/news/sense-bank-udvichi-zbilshiv-tempi-kredituvanna-gotivkou-z-pochatku-roku>
- "Tsyfrove kredytuvannia v Ukraini: potochnyi stan sprav ta perspektyvy" [Digital Lending in Ukraine: Current Status and Prospects]. April 5, 2024. <https://fintechinsider.com.ua/czyfrove-kredytuvannya-v-ukrayini-potochnyj-stan-sprav-ta-perspektyvy/>
- Vebb, E. *Velyka deviatka. Yak IT-hihanty ta yikh rozumni mashyny mozhut zminyty liudstvo* [The Big Nine. How IT Giants and Their Smart Machines Can Change Humanity]. Kharkiv: Vivat, 2020.
- Willige, A. "Here's why Africa is the world leader in digital and mobile banking". November 21, 2023. <https://www.weforum.org/agenda/2023/11/africa-digital-mobile-banking-financial-inclusion/>
- Yung, K. G. *Analiticheskaya psikhologiya: Proshloye i nastoyashcheye* [Analytical Psychology: Past and Present]. 1995.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2025 р.
Статтю прийнято до публікації 17.03.2025 р.